

Dejan Pavlović\*

*Univerzitet u Beogradu  
Fakultet političkih nauka*

Jovana Bila Dubaić\*\*

*Univerzitet u Beogradu  
Biološki fakultet*

# Građanska neposlušnost u cilju odbrane autonomije univerziteta u Republici Srbiji

## APSTRAKT

Ovaj rad ima kao svoje težišne tačke tri koncepta: građansku neposlušnost, slobodu mirnog okupljanja i autonomiju univerziteta, koje posmatramo u kontekstu sprovođenja građanskog protesta pod nazivom „Fakulteti na raskrsnici”. Profesori, istraživači, saradnici, studenti i ostali građani su tokom 17 dana (9–26. juna 2025) demonstrirali značaj građanskog i akademskog angažovanja u odbrani autonomije univerziteta u Srbiji. U opštem delu analiziramo ova tri povezana koncepta, a u posebnom delu primenjujemo teorijski okvir na blokadu raskrsnice Nemanjine ulice i Ulice kneza Miloša u Beogradu, ispred sedišta Vlade Republike Srbije, u organizaciji profesora svih državnih univerziteta u Republici Srbiji.

---

\* E-mail: [dejan.pavlovic@fpn.bg.ac.rs](mailto:dejan.pavlovic@fpn.bg.ac.rs)

\*\* E-mail: [jovanabila@bio.bg.ac.rs](mailto:jovanabila@bio.bg.ac.rs); <https://orcid.org/0000-0001-8359-0680>

Osnovni cilj nam je bio da utvrdimo da li su organizacija i sprovođenje zahtevne blokade vitalne beogradske raskrsnice bili u skladu sa zahtevima građanske neposlušnosti, ispravnog korišćenja prava na slobodu mirnog okupljanja i u cilju odbrane autonomije univerziteta. Rad počiva na hipotezi da je višednevna blokada raskrsnice predstavljala svesno kršenje zakonskih normi o javnom okupljanju, redu i miru, u cilju pobijanja vladinih mera koje učesnici blokade smatraju potpuno nelegitimnim, a u jednom delu i nelegalnim.

**KLJUČNE REČI:** autonomija univerziteta, građanska neposlušnost, sloboda mirnog okupljanja, vladavina prava, blokada saobraćaja

## UVOD

Odnos državne vlasti prema univerzitetima u Republici Srbiji je neobičan i kompleksan. Disidentski glasovi univerzitetskih profesora (Human Rights Watch 1999) i brojni studentski protesti su tokom devedesetih godina bitno doprineli delegitimizaciji, urušavanju, pa i slomu Miloševićevog režima (Babović et al. 1997; Prošić-Dvornik 1998; Lazić 1999; Vladislavljević 2014). Nakon pada nadstrešnice na železničkoj stanici u Novom Sadu (1. novembra 2024) i smrti 16 građana nastupilo je veliko uznemirenje javnosti, a nakon prebijanja studenata i profesora Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu, koji su odavali poštu poginulima ćutanjem i petnaestominutnom blokadom saobraćaja (22. novembra 2024), počele su blokade fakulteta širom zemlje (Slobodna Evropa 2024). Brojni profesori i uprave fakulteta podržali su studentske blokade i studentske zahteve usmerene na bolji rad državnih institucija i utvrđivanje pune odgovornosti za smrt građana pod nadstrešnicom i nasilje nad članovima akademske zajednice. Među merama koje su Vlada Republike Srbije i njeno Ministarstvo prosvete preduzele u procesu zaoštavanja odnosa prema akademskoj zajednici istakle su se izmena Uredbe o normativima i standardima uslova rada univerziteta i fakulteta za delatnosti koje se finansiraju iz budžeta (Sl. glasnik RS, br. 15/2002, 100/2004, 26/2005, 38/2007, 110/2007, 17/2025 i 27/2025) i namerno probijanje roka da se utvrde državne fakultetske kvote (broj budžetskih i samofinansirajućih mesta), što se uobičajeno činilo krajem prethodne kalendarske godine, a za posledicu je imalo kašnjenje univerzitetskih konkursa za upis na osnovne studije. Time su državni univerziteti dovedeni u stanje neizvesnosti i neravnopravan položaj u odnosu na privatne i strane univerzitete, jer su budući studenti i njihovi roditelji dovedeni u nedoumicu da će uopšte biti akademske godine na pojedinim državnim univerzitetima. Ova sporna uredba, kolokvijalno nazvana „Uredba 5/35“, uvodi novu raspodelu sedmičnog radnog vremena nastavnika između nastave i naučno-istraživačkog rada (odnos „5/35“), koja drastično smanjuje prostor za nauku i istraživanje u odnosu na postojeći odnos 20 sati nastave i 20 naučno-istraživačkih sati. Smisao mere

ogledao se u mogućnosti države kao osnivača da tokom obustave nastave na fakultetima u blokadi nastavnicima isplaćuje 12,5% plate (za naučno-istraživački rad) umesto 50%, kako je to bilo uređeno prethodnom verzijom Uredbe. Između ostalog, Uredba je doneta od strane Vlade u tehničkom mandatu, što je stručna javnost ocenila kao prekoračenje ovlašćenja i povredu Zakona o visokom obrazovanju i Zakona o Vladi, zato što je time pređena granica između „tekućih poslova” i suštinskog normativnog uređenja sistema (Danas 2024).

Dodatno uznemirenje akademske zajednice izazvala je informacija o imenovanju Radne grupe za pripremu Nacrta Zakona o visokom obrazovanju. Vlada Republike Srbije je 8. maja 2025. godine, na predlog Ministarstva prosvete, zaključkom oformila radnu grupu sastavljenu od 20 članova, čiji bi zadatak bio da analizira trenutni model i stanje finansiranja visokog obrazovanja i predloži mere za racionalno i održivo finansiranje zasnovano na kvalitetu i interesima studenata. Ova inicijativa protumačena je kao namera da se dodatno okrnji autonomija univerziteta i da se državni univerziteti politički potčine pomoću različitih finansijskih mehanizama (Danas 2025).

Profesori, istraživači i saradnici svih državnih univerziteta, kasnije podržani i od strane studenata i zborova građana, odlučili su se da 9. juna 2025. blokiraju beogradsku raskrnicu Nemanjine ulice i ulice Kneza Miloša, koja je važna zbog svog položaja u blizini sedišta Vlade Republike Srbije. Zatražen je dijalog sa nadležnim državnim organima, stavljanje van snage mera uperenih protiv akademske zajednice i prekid procesa urušavanja autonomije univerziteta.

Cilj ovog rada je da se utvrdi da li sedamnaestodnevna blokada vitalne beogradske raskrsnice predstavlja primer legitimne odbrane autonomije univerziteta u Srbiji oslanjanjem na građansku neposlušnost i ljudsko pravo na slobodu okupljanja. Pre nego što pristupimo analizi slučaja, napravićemo kraći prikaz sva tri koncepta koji su relevantni za teorijski okvir. Najpre ćemo pokušati da utvrdimo šta predstavlja sadržinu koncepta „autonomija univerziteta”. U narednom koraku ćemo opisati pojam i rasprave o građanskoj neposlušnosti, a potom ćemo se osvrnuti da sadržinu prava na slobodu okupljanja. U nastavku ćemo opisati relevantne elemente sprovođenja blokade i povezati ih sa ova tri koncepta. Naša teza je na posmatrani slučaj predstavlja autentičnu manifestaciju indirektno građanske neposlušnosti u cilju odbrane važnog javnog dobra – autonomije univerziteta.

## ZAŠTO JE VAŽNA AUTONOMIJA UNIVERZITETA?

Debata o akademskim slobodama i autonomiji univerziteta je ponovo oživela i to ne samo u državama kojima vladaju autoritarni režimi, već i u demokratiskim državama. Jedan od pogodnih metoda praćenja stepena akademskih sloboda jeste Indeks akademskih sloboda (AFI), koji je zasnovan na pet indikatora kojima se operacionalizuje UNESCO-ovo razumevanje akademskih sloboda, formulisano u „Preporuci o statusu nastavnog osoblja u visokom obrazovanju”

iz 1997. godine (UNESCO 1997). U paragrafu br. 4 Preporuke UNESCO definiše akademsku slobodu kao pravo nastavnog osoblja u visokom obrazovanju, „bez ograničenja propisanom doktrinom”, na slobodu poučavanja i diskusije, slobodu obavljanja istraživanja i objavljivanja njihovih rezultata, slobodu da otvoreno izražavaju mišljenje o ustanovi ili sistemu u kome rade, slobodu od institucionalne cenzure i slobodu učešća u stručnim ili predstavničkim akademskim telima. Prema poslednjim dostupnim nalazima AFI iz 2025. godine, 34 države su pretrpele značajan pad akademskih sloboda, dok je u 8 država zabeležen suštinski napredak (Crna Gora je jedina evropska država na ovoj listi). Od država u kojima se uočava trend urušavanja akademskih sloboda posebnu pažnju privlače Turska, Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Poljska, Grčka, Finska, Nemačka, Austrija i Izrael (Kinzelbach et al. 2025). U uporednom pravu može se pratiti gušenje akademskih sloboda u Hong Kongu po osnovu sekuritizacije (Fu 2025), progon i otpuštanje članova akademske zajednice u Turskoj (Human Rights Watch 2018), kao i mađarska transformacija državnih univerziteta u „javne fondacije” kojima centralizovano i samovoljno upravljaju poslušnici Orbanovog režima (Majtenyi and Ryder 2025). Posebnu pažnju svetske javnosti privlači snižavanje akademskih sloboda u Sjedinjenim Američkim Državama zakonodavnim intervencijama, medijskim kampanjama i administrativnim merama koje podstiču cenzuru, autocenzuru i progon profesora koji kritički misle i govore (Darian-Smith 2025; Whittington 2022; Whittington 2025).

Odbrana autonomije univerziteta je od ključnog značaja jer štiti akademsku slobodu, podstiče inovacije i omogućava univerzitetima da ispune svoju misiju u društvu bez neopravdanog spolnog mešanja. Autonomija univerziteta je temelj akademske slobode, omogućavajući nastavnicima i studentima da se bave istraživanjem, predavanjem i učenjem bez straha od cenzure ili spoljne kontrole. Bez institucionalne autonomije, akademska sloboda je ugrožena, što dovodi do ograničenja onoga što može biti proučavano ili predavano i potkopava kvalitet i kredibilitet visokog obrazovanja (European University Association 2025a). Univerziteti su namenjeni da služe opštem dobru kroz razvoj kritičkog mišljenja i unapređivanje znanja za dobrobit društva. Autonomija im omogućava da to rade nepristrasno, umesto da postanu instrumenti partijskih ili ideoloških programa, što može narušiti poverenje javnosti i umanjiti njihov društveni uticaj (Bergan 2005). U demokratijama, akademska sloboda je obuhvatila i pravo nastavnika i istraživača da budu aktivni građani i da se izjašnjavaju o političkim pitanjima, čime su univerziteti postali dom javnih intelektualaca i kreativna, nezavisna kulturna snaga (Collini 2012).

Kada je autonomija univerziteta ugrožena, često dolazi do pada akademskih standarda, smanjenja naučne produkcije, slabljenja međunarodne saradnje i gubitka poverenja unutar akademske zajednice i šire javnosti. Politički motivisane intervencije mogu narušiti integritet upravljanja univerzitetom i na kraju štetiti institucionalnom napretku i demokratiji (Dumbuya 2024).

Akademske slobode bi trebalo da budu temelj savremenog visokog obrazovanja. Prema Humboltovoj (Wilhelm von Humboldt) zamisli, autonomiju uni-

verziteta odlikuje sloboda nauke, shvaćena kao jedinstvo istraživanja i nastave, akademska sloboda profesora i studenata, uz relativnu korporativnu samoupravu i uz zaštitničku, ali snažnu ulogu države. U tom smislu univerzitet nije samo nastavna, već i istraživačka institucija, a studenti treba da uče u neposrednom dodiru sa živom naukom. Humbolt je smatrao da univerziteti najbolje obavljaju svoj posao i da su najkorisniji društvu i državi kada su izolovani od neposrednih spoljašnjih pritisaka (Bongaerts 2022).

Usvojena pravna matrica da redovni profesor postaje praktično nedodirljiv do svoje penzije, nalik sudijama u pravosuđu, govori nam o uverenju u integritet i nezavisnost profesora, čak i kada iznose nepopularne stavove. Ovaj pristup je u vezi sa poznatim nemačkim principom *Lernfreiheit* – koji označava slobodu da se studira onako kako pojedinac i institucija čiji je on deo smatraju da treba (Finn 2025). Ova sloboda je garantovana čl. 5 stav 3 Osnovnog zakona Nemačke („Umetnost i nauka, istraživanje i nastava su slobodni”) i odražava Humboltovu viziju modernog univerziteta (Östling 2018). Najautoritativniji savremeni izraz humboltovske ideje jeste Bolonjska deklaracija iz 1999. godine, koju su potpisali čelnici većine evropskih univerziteta, a koja je opisana kao „Magna Carta evropskih univerziteta”. Prvo načelo ove deklaracije bilo je da je univerzitet autonomna institucija sa posebnom misijom da oličava i prenosi kulturu svog društva: „istraživanje i nastava moraju biti moralno i intelektualno nezavisni od svake političke vlasti i ekonomskog uticaja”. Drugo načelo bilo je da nastava i istraživanje moraju biti nerazdvojni, a treće da je „sloboda u istraživanju i obrazovanju osnovno načelo univerzitetskog života”. Na kraju, povelja je proglasila da je univerzitet „čuvar evropske humanističke tradicije” (Collini 2012).

Nedavna studija Evropskog parlamenta akademsku slobodu naziva „fundamentalnim principom svakog univerzitetskog i istraživačkog sistema” i upozorava da se kroz razne mehanizme (proceduralne kontrole, performans ugovore, finansijske podsticaje) država može pretvoriti iz garanta u faktičkog upravitelja, čime ugrožava autonomiju (Blasi 2024).

U predmetu *Commission v. Hungary* C-66/18 (2020) Veliko veće Suda pravde Evropske unije prepoznaje tri dimenzije autonomije univerziteta kao izraza akademske slobode: 1) individualnu (sloboda istraživanja i nastave); 2) institucionalnu (autonomija univerziteta kao nužan preduslov individualne slobode); 3) pozitivne obaveze države da zaštiti univerzitete „od prijetnji njihovoj autonomiji koje dolaze iz bilo kog izvora” (para. 224–228).

U pogledu autonomije univerziteta u Republici Srbiji, situacija je relativno jasna, kako u pogledu normiranja, tako i u pogledu primene propisa. Ustav RS garantuje autonomiju univerziteta odredbom čl. 72:

*Jemči se autonomija univerziteta, visokoškolskih i naučnih ustanova.*

*Univerziteti, visokoškolske i naučne ustanove samostalno odlučuju o svome uređenju i radu, u skladu sa zakonom.*

Ova ustavna garancija podrobnije se uređuje i razrađuje brojnim odredbama Zakona o visokom obrazovanju, kako naglašavanjem značaja delatnosti visokog obrazovanja (čl. 2), tako i kroz osnovne principe visokog obrazovanja – akademske slobode, autonomija i akademski integritet – kojima se bave članovi 4–6 Zakona. Može se reći da se radi o modernim normativnim rešenjima koja su u skladu sa dobrim međunarodnim i evropskim standardima. Takvu tvrdnju i ocenu potkrepljuje, između ostalih, Magna Charta Observatory, koja nalazi da su pravne reforme visokog obrazovanja u Srbiji usmerene ka usklađivanju sa evropskim konceptom univerzitetske autonomije, Bolonjskim procesom i standardima Magna Charta Universitatum (Magna Charta Observatory 2018). S druge strane, Asocijacija evropskih univerziteta (EUA) u zvaničnom saopštenju od 22. jula 2025. godine iznosi zabrinutost zbog ugroženosti osnovnih vrednosti, uključujući institucionalnu autonomiju i akademske slobode u Srbiji i poziva vlasti da poštuju autonomiju univerziteta (European University Association 2025b).

## GRAĐANSKA NEPOSLUŠNOST

Akademski argumenti u korist građanske neposlušnosti zasnivaju se na temeljima političke filozofije, moralne teorije i teorije pravde, ali je svakako moguća i konstruktivna kritika ovog koncepta. U metaforičkom smislu građansku neposlušnost pokazuje Prometej prema Zevsu, kada ljudima podari tajnu vatre. Pokazuje je i Antigona prema kralju Kreontu i zakonima Tebe, koji zabranjuju sahranu onih koji se smatraju izdajnicima polisa. Iako ovo nisu tipični primeri građanske neposlušnosti, jer je o njoj teško govoriti van okvira demokratske, ustavopravne države, korisni su nam za razumevanje suštine koncepta i njegove evolucije. To ne znači da ga treba potpuno odvajati od drugih istorijskih oblika odbijanja naređenja i zabrana ustanovljenih vlasti, poput prava na otpor tiraniji ili hrišćanske tradicije neposlušnosti iz razloga savesti (Molnar 2001, 256).

Pod uticajem mislilaca kao što su Toro (Henry David Thoreau) i Martin Luter King mlađi (Martin Luther King, Jr.), građanska neposlušnost se smatra moralnim odgovorom na nepravedne zakone. Ona je otvoren oblik protesta, koji se od kriminala razlikuje po motivu (moralno ubeđenje u društvenu dobrobit) i spremnosti učesnika da prihvate pravne posledice.

Dobro je poznat Toroov stav: „Ako nepravdan zakon zahteva od tebe da činiš nepravdu prema drugome, onda ja kažem, prekrši zakon” (Thoreau 1991, 35). Kao znak protesta protiv ropstva i nepravednog rata Sjedinjenih Američkih Država protiv Meksika, odbio je da plati glavarinu za glasanje (*poll tax*) u državi Masačusets, zbog čega je zatvoren. Toro ne prihvata automatsku validnost i obavezujući karakter odluka donesenih po demokratskoj proceduri, jer većinsko mišljenje ne znači nužno i ispravno mišljenje (Thoreau 1991, 47–48).

Prema Spasić, Mahatma Gandhi je ličnost koja najživlje oličava ideju građanske neposlušnosti, proučava literaturu i razmatra praktičnu primenljivost ovog koncepta u borbi protiv aparthejda. U središtu njegovog pristupa je nenasilni otpor snagom ljubavi i istine, a najupečatljivija akcija građanske neposlušnosti bio je masovni marš protiv Zakona o soli, dug više stotina kilometara (Spasić 2004, 808–809). U razvoju teorije i prakse građanske neposlušnosti nezaobilazan je King, koji u svom Pismu iz birmingemskog zatvora navodi:

„Nepravda učinjena bilo gde, pretnja je pravdi svuda... Svako ima ne samo pravnu, već i moralnu obavezu da se povinuje pravednim zakonima. Nasuprot tome, svako ima moralnu odgovornost da se suprotstavi nepravednim zakonima” (King Jr. 1964, 69).

King je bio jedan od vođa Pokreta za građanska prava Afroamerikanaca, usmeren na borbu protiv rasne diskriminacije. Aktivisti za vođu pokreta biraju Kinga, koji organizuje brojne nenasilne akcije: odbijanje poštovanja propisa zasnovanih na segregaciji, proteste sedenjem, masovne marševe i demonstracije (Spasić 2004, 809). Istorijski važan događaj i odličan primer građanske neposlušnosti predstavljalo je odbijanje Roze Parks (Rosa Parks), aktivistkinje ovog pokreta, da ustupi belcu svoje mesto u autobusu.

U svom poznatom eseju o građanskoj neposlušnosti, Hana Arent (Hannah Arendt) ističe kao bitan element organizovanost grupe (a ne izolovane pojedinca), po čemu se razlikuje od Toroovog viđenja građanske neposlušnosti kao ličnog čina individue. Naime, „neposlušni građanin nikada ne postoji kao usamljeni pojedinac, on može funkcionisati i preživeti jedino kao član grupe” (Arendt 1972, 88).

Habermas (Jürgen Habermas) je poznati predstavnik pozitivne teorije građanske neposlušnosti. On ističe da građanska neposlušnost ima simbolički karakter, što znači da je njena svrha javno ukazivanje na nepravdu i pokretanje dijaloga o pravednosti. Za njega je ključna spremnost učesnika da prihvate sankcije, čime se pokazuje poštovanje prema zakonskom poretku uz istovremeni zahtev za njegovom reformom. Ovakvo delovanje mora biti nenasilno i proizlaziti iz univerzalno priznatih principa demokratske zajednice, a ne iz privatnih interesa, čime postaje lakmus test zrelosti ustavne demokratije (Habermas 1985, 103, 104).

Rolsovo (John Rawls) razumevanje građanske neposlušnosti je vrlo blisko Habermasovom, pa ga neki autori označavaju i kao rolsovsko-habermasovsku koncepciju (Spasić 2004, 811). Rols je definisao građansku neposlušnost kao „javni, nenasilni, savesni, ali politički čin protivzakonitog ponašanja, koji se obično preduzima sa ciljem izazivanja promene zakona ili državne politike” (Rawls 1971, 364). On građansku neposlušnost vidi kao kršenje zakona iz motiva savesti (dakle, ne iz lične koristi) i takođe zahteva da taj čin bude nenasilan.

U domaćoj literaturi ističe se sistemska analiza koncepta građanske neposlušnosti kao segmenta principa građanstva, koju nudi Podunavac kroz, između

ostalog, obradu shvatanja Rolsa i Habermasa i njihovih predloga uslova pod kojima je ona opravdana – jasna i teška nepravda, opšte dobro, iscrpljene institucionalne alternative, nenasilnost, javnost i spremnost na suočavanje sa pravnim posledicama kršenja propisa (Podunavac 1998). Komplementarnu analizu nudi i Pavićević, koji zaključuje:

„Kritički nastrojenom građaninu, koji nastoji da kreira uslove života u zajednici koji bi bili vredni ljudskog života i koji formirajući mrežu pravno regulisanih odnosa sa drugim građanima vrši stalnu kontrolu vlasti, obezbeđujući joj legitimitet, kada se ona drži temeljnih principa pravičnosti, a uskraćujući joj isto, kada se ona greši o pravdu, valja omogućiti da u situacijama koje predstavljaju povredu nekih osnovnih vrednosti na kojima počiva zajednica da deluje protiv takvih akata, čak i onda kada njima narušava postojeći normativni poredak” (Pavićević 2009, 93).

Važno je napraviti distinkciju između građanske neposlušnosti i prava na pobunu ili prava na prigovor savesti. Insistiranje na nenasilnom izražavanju građanske neposlušnosti je očigledna linija razdvajanja u odnosu na pobunu. Građanskom neposlušnošću se izražava svojevrsna lojalnost ustavnom poretku, dok je pobuna sama po sebi revolucionarna akcija usmerena na stvaranje novog političkog osnova vlasti (Bežinović 2003, 44). Dakle, verujemo u postojeći pravni poredak, insistiramo na njegovom unapređenju i otklanjanju nekih spornih mera i propisa. Čin kršenja tog ili nekih drugih propisa ima za cilj da skrene pažnju na problem, a ne da izazove nasilnu promenu režima. Rols je insistirao na razlikovanju građanske neposlušnosti od prigovora savesti, ukazujući na činjenicu da je prigovor savesti odbijanje da se poštuje određena pravna norma zasnovano na ličnom moralnom uverenju, bez nužne namere da se menja opšti pravni poredak (Rawls 1974, 319–323). To znači da ova dva koncepta mogu biti slična u pogledu načina izražavanja (lice ne želi da ratuje pod oružjem i krši zakon o regrutaciji), a razlikuju se po motivaciji za takvo delanje. Prigovor savesti deluje u korist zaštite ličnog moralnog integriteta, a građanska neposlušnost u cilju zaštite javnog interesa da se iz pravnog poretka ukloni štetan zakon.

U praksi može biti važno napraviti razliku između direktne i indirektne građanske neposlušnosti. U prvom slučaju se krši upravo onaj propis čiji se legitimitet osporava, dok se u drugom krši jedan ili više drugih propisa da bi se skrenula pažnja na određenu vladinu meru. Tipičan primer direktne građanske neposlušnosti bilo je prkošenje Roze Parks segregacionim propisima u javnom saobraćaju, dok je odličan primer indirektne građanske neposlušnosti bila blokada Gazele 27. novembra 2021. godine kao vid protesta protiv Zakona o eksproprijaciji i izmena Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi. Građani su tog dana organizovali blokadu međunarodne saobraćajnice usmerenu protiv kompanije Rio Tinto i njenog projekta eksploatacije litijuma i bora u dolini reke Jadar. Efekat blokada saobraćajnica bio je povlačenje spornih zakona, mada projekat „Jadar” nije trajno obustavljen.

Na pitanje kada je građanska neposlušnost opravdana, videli smo da su moguće varijacije u odgovorima. Važno je ukazati i na kritičke poglede na opravdanost građanske neposlušnosti. Postoji realna opasnost da bi popustljivost države prema nepoštovanju zakona i urušavanje autoriteta institucija mogli dovesti do porasta kriminaliteta. Raz (Joseph Raz) smatra da građani u liberalnim demokratijama već imaju dovoljno legalnih načina da učestvuju u političkom procesu i osporavaju određene zakone, pa je opravdanost nezakonite neposlušnosti vrlo sužena (Raz 2009).

Demokratski prigovor građanskoj neposlušnosti zasniva se na tvrdnji da svesno i namerno kršenje zakona privileguje manjinske glasove, a šteti i pravima drugih (Suber 1999, 110). Građanskoj neposlušnosti kao legitimnom alatu moguće je prigovoriti i u smislu da akteri građanske neposlušnosti olako mešaju svoje lične i ideološke interese sa nekakvom „objektivnom” pravednošću, pri čemu nemamo objektivni test za pravljenje distinkcije između principijelne građanske neposlušnosti i običnog oportunizma (Delmas 2015).

Ako su iscrpljene sve legalne i institucionalne mogućnosti za ispravljanje nepravde, građanin se oseća isključenim. Neposlušnost postaje sve legitimnija ako je nepravda ozbiljna i očigledna, posebno kada su ugrožena osnovna prava, slobode ili princip ravnopravnosti. Kada je delovanje javno, nenasilno i prati ga spremnost na prihvatanje sankcija, akter građanske neposlušnosti pokazuje poštovanje prema društvenom poretku uz istovremeni apel na njegovu promenu. Konačno, građanska neposlušnost dobija na legitimnosti ako data akcija ima obrazovno-osvešćujući karakter i podstiče društveni dijalog o legitimnosti vlasti i zakonitosti.

Poznata studija Erike Čenovet (Erica Chenoweth) pokazuje da nenasilni pokreti koji uključuju više od 3,5% stanovništva gotovo uvek uspevaju da promene društvo. Analiza 323 kampanje otpora u periodu od 1900. do 2006. pokazala je da nenasilni pokreti imaju duplo veću šansu da budu uspešni od nasilnih. Njihova masovnost i uključivanje široke baze stanovništva olakšavaju politički pritisak i zamahe ka promenama. U studiji se kao ilustrativni primeri navode „Pevajuće revolucije” u Estoniji, Letoniji i Litvaniji i njihov doprinos ostvarivanju nezavisnosti od sovjetske vlasti, kao i Plišana revolucija u Čehoslovačkoj (1989) kojom je uspostavljena višepartijska demokratija. Čenovet kao primer navodi i delovanje Otpora u Srbiji neposredno pred pad Miloševićevog režima, detaljno opisujući nenasilne taktike Otpora, uključujući humor, performanse i masovnost. Građanska neposlušnost je pokazala izuzetnu efikasnost u slučajevima kad su učesnici imali jasan cilj, izbegavali nasilje i uspevali da okupe značajan deo društva, što vodi do trajnih demokratskih i društvenih promena (Chenoweth 2011).

Ključne strategije uspeha u građanskoj neposlušnosti oslanjaju se na četiri glavna elementa: masovnost, nenasilje, jasno definisane ciljeve i inovativne taktike. Efikasne kampanje se obraćaju širokoj društvenoj bazi, ostaju dosledno nenasilne, imaju ostvarive ciljeve i taktički su inovativne (Chenoweth 2011, 194–196).

## SLOBODA MIRNOG OKUPLJANJA

Pravo na slobodu mirnog okupljanja garantovano je međunarodnim pravom ljudskih prava, uključujući član 20 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, član 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima i član 21 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

Navedeni pravni okvir štiti pravo svih građana da se okupljaju i izražavaju kolektivna mišljenja, javno ili privatno, uz minimalna ograničenja – ona moraju biti propisana zakonom i u vezi sa opravdanim razlozima, kao što su javna bezbednost ili zaštita prava drugih. Države imaju pozitivnu obavezu da štite i olakšaju mirna okupljanja, naročito kada su usmerena protiv javnih politika ili državnih postupaka. Ovo pravo podjednako važi za manjinska i suprotstavljena mišljenja, uključujući fizički ili digitalno organizovana okupljanja. Pravni okvir treba da tretira ovo pravo kao osnovno pravo – a ne privilegiju – dok se nadležni organi moraju uzdržati od diskriminacije ili kriminalizacije učesnika ili organizatora mirnih okupljanja.

Najkvalitetnije određenje sadržine i domašaja prava na mirno okupljanje nalazimo u Opštem komentaru člana 21 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (General Comment No. 37 (2020) on the Right of Peaceful Assembly (article 21) (CCPR/C/GC/37), Human Rights Committee, United Nations, 2020), čiji je autor Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija. Od relevantnih tumačenja ističemo:

1. Ova sloboda se odnosi na nenasilne proteste.
2. Nije neophodno da okupljanja imaju organizatora ili da budu prethodno prijavljena da bi uživala zaštitu.
3. Komitet potvrđuje da je mirno okupljanje suštinsko za demokratiju, pluralizam i građansko učešće, omogućavajući ljudima da izraze svoja mišljenja, protestuju protiv nepravde ili proslave društvene ciljeve.
4. Prekid saobraćaja ili uobičajenih aktivnosti ne znači automatski da je okupljanje „nemirno”; građanska neposlušnost i spontani protesti ostaju zaštićeni oblici izražavanja.
5. Države imaju i negativnu obavezu (uzdržavanje od neopravdanog mešanja) i pozitivne obaveze (da olakšaju okupljanje i osiguraju bezbednost učesnika).
6. Vlasti moraju ostati neutralne u pogledu sadržaja, što znači da nijedno ograničenje ne sme zavisiti od teme ili poruke okupljanja.
7. Ograničenja slobode okupljanja moraju biti nužna i proporcionalna u kontekstu društva zasnovanog na demokratiji, vladavini prava, političkom pluralizmu i ljudskim pravima, a ne samo razumna i pogodna.
8. Ograničenja ne smeju biti diskriminatorna, ne smeju umanjivati suštinu prava ili biti usmerena na obeshrabrivanje učešća na okupljanjima.
9. Zabrana određenog okupljanja može se smatrati merom koja se primenjuje samo kao krajnje rešenje. Opšta ograničenja mirnih okupljanja se smatraju nesrazmernim.

Kada je reč o pravnom okviru Republike Srbije, svi ranije navedeni međunarodni ugovori i drugi međunarodni sporazumi su ratifikovani i predstavljaju sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka Republike Srbije. Podsetimo da čl. 16 stav 2 Ustava RS određuje: „Opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju.”

Ustav RS u članu 54 garantuje pravo na slobodu mirnog okupljanja. U zatvorenom prostoru okupljanje ne podleže odobrenju ili prijavljivanju, dok se zborovi, demonstracije i druga okupljanja na otvorenom prostoru prijavljuju državnom organu, u skladu sa Zakonom o javnom okupljanju (2016). Zakon definiše javno okupljanje kao „okupljanje više od 20 lica radi izražavanja, ostvarivanja i promovisanja državnih, političkih, socijalnih i nacionalnih uverenja i ciljeva, drugih sloboda i prava u demokratskom društvu.” Može se odvijati mirovanjem, kretanjem ili zaustavljanjem i kretanjem. Zakon predviđa u čl. 8 četiri grupe razloga kada je moguće ograničiti slobodu okupljanja:

1. kada postoji ugrožavanje bezbednosti ljudi i imovine, javnog zdravlja, morala, prava drugih ili bezbednosti Republike Srbije;
2. kada su ciljevi okupljanja usmereni na pozivanje i podsticanje na oružani sukob ili upotrebu nasilja, na kršenje ljudskih i manjinskih sloboda i prava drugih, odnosno na izazivanje ili podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti;
3. kada nastupi opasnost od nasilja, uništavanja imovine ili drugih oblika narušavanja javnog reda u većem obimu;
4. ako je održavanje okupljanja suprotno odredbama ovog zakona.

Okupljanje se prijavljuje Ministarstvu unutrašnjih poslova, područnoj upravi prema mestu okupljanja, u pisanoj formi, najmanje 5 dana pre vremena određenog za početak održavanja okupljanja. Nadležni državni organ može, ukoliko utvrdi postojanje nekog od četiri navedena razloga, da donese rešenje kojim se ne dozvoljava održavanje okupljanja. Ovo rešenje se najkasnije može doneti 96 časova pre prijavljenog vremena za početak skupa i protiv njega je dozvoljena žalba, koja ne odlaže izvršenje rešenja. Treba imati u vidu da policijski službenici mogu da spreče ili prekinu održavanje skupa ako nastupe okolnosti opisane u čl. 8 Zakona, a pisana naredba o prekidu okupljanja se dostavlja organizatoru u roku od 12 časova od usmenog saopštavanja.

Pozivanje na slobodu okupljanja garantovanu Ustavom i ratifikovanim međunarodnim ugovorima ipak ne isključuje pridržavanja drugih relevantnih domaćih propisa, poput Krivičnog zakonika (2005) i Zakona o javnom redu i miru (2016), što može biti relevantno i za analizu koja sledi.

## **ANALIZA ODBRANE AUTONOMIJE UNIVERZITETA U SRBIJI TOKOM UNIVERZITETSKOG PROTESTA „FAKULTETI NA RASKRSNICI” U PERIODU 9–26. JUNA 2025.**

Okupljanje je bilo temeljno pripremljeno, uredno prijavljeno u svakom trenutku trajanja, u skladu sa Zakonom o javnom okupljanju. Organizatori nisu bili anonimni, a prijave skupa su svakodnevno bile podnošene mesno nadležnoj područnoj upravi „Savski venac”, uz organizaciju redarske službe, službe prve pomoći i omogućavanje nesmetanog prolaska vozilima hitne pomoći, policije i vatrogasaca. U koordinacionom telu organizatora protesta bili su predstavnici svih državnih univerziteta. Tokom svih 17 dana trajanja mirnog protesta organizovan je kulturno-umetnički i obrazovni program, uz slobodan pristup svim građanima i saradnju sa svim medijskim servisima koji su izrazili želju da izveštavaju o razlozima i toku blokade raskrsnice.

Organizatori protestnog okupljanja oglasili su se sa tri jasna i konkretna zahteva upućena Vladi Republike Srbije (NIN 2025). Traženo je da se rasformira Radna grupa za pripremu Nacrta Zakona o visokoškolskom obrazovanju, uz tvrdnju protestanata da je nedvosmisleni cilj tako sastavljene radne grupe dalje urušavanje autonomije univerziteta. Zatraženo je i da Vlada pokrene transparentnu i inkluzivnu javnu raspravu koja će voditi ka usaglašenom predlogu Zakona o visokoškolskom obrazovanju.

Drugi zahtev se odnosio na hitno ukidanje *poslednje izmene* Uredbe o normativima i standardima uslova rada univerziteta i fakulteta za delatnosti koje se finansiraju iz budžeta. Već smo ukazali na činjenicu da je uredba sporna i potencijalno neustavna kako u formalnom (postupak), tako i u sadržinskom smislu (štetna po visokoškolsko obrazovanje i naučno-istraživački rad). Sporna Uredba je i dalje na snazi, a Ustavni sud o njenoj validnosti još nije odlučivao, iako su podnete tri inicijative za ocenu njene ustavnosti i zakonitosti. Najpre je 26. marta 2025. grupa od preko 450 zaposlenih na Univerzitetu u Beogradu podnela inicijativu Ustavnom sudu, a sam Univerzitet u Beogradu je, u svojstvu pravnog lica, podneo inicijativu 13. aprila 2025. godine. Na kraju, 5. maja 2025. godine poslanici nekoliko opozicionih političkih partija podneli su sličnu inicijativu u svojstvu ovlašćenih predlagača. Zajedničko svim ovim inicijativama je da ukazuju na povredu autonomije univerziteta, akademskih sloboda i prava na naučno-istraživački rad, povredu odredaba Ustava, Zakona o Vladi i Zakona o visokom obrazovanju, kao i da traže privremenu meru obustave primene sporne uredbe. Ukazujemo i na činjenicu da ovo nije bio prvi ni izolovan napad na autonomiju i funkcionisanje univerziteta. Naime, Ministarstvo prosvete je još 8. novembra 2024. godine, pre početka pobune na univerzitetima, iniciralo i stavilo u skupštinsku proceduru predlog izmena Zakona o visokom obrazovanju čija je intencija bila da otvori mogućnost da država subvencionise školarine studenata koji studiraju na ispostavama stranih univerziteta, iako takvi programi ne prolaze proces akreditacije pred Nacionalnim akredi-

tacionim telom, već dozvolu za rad dobijaju neposrednim sporazumom sa Ministarstvom prosvete. Nakon oštre reakcije akademske zajednice, koja je svoj stav argumentovala činjenicom da se ovakvim pristupom zaobilazi sistem akreditacije i kontrole kvaliteta, ali i narušava jednak tretman domaćih i stranih visokoškolskih ustanova, Vlada je povukla ovaj predlog zakona 21. novembra 2024 (Vreme 2024).

Treći zahtev organizatora blokade „Fakulteti na raskrsnici” bio je da se do kraja juna 2025. godine odobre upisne kvote za fakultete. U tom trenutku je odluka kasnila već 6 meseci. Sva tri zahteva neposredno su se odnosila na očuvanje autonomije univerziteta, uz pozivanje nadležnih institucija, pre svega Vlade Republike Srbije, Ministarstva prosvete i Ustavnog suda, da rade poslove iz svoje nadležnosti u skladu sa Ustavom i zakonom i u javnom interesu. Predsednik Vlade je napravio izbor da umesto javnog dijaloga pregovara na zatvorenim sastancima sa predstavnikom najvećeg državnog univerziteta, rektorom Vladanom Đokićem.

Vlada Republike Srbije je već 10. juna 2025. godine ispunila prvi zahtev i stavila van snage Zaključak o obrazovanju Radne grupe za analizu finansiranja i performansi visokog obrazovanja i izradu nacrtu zakona o visokom obrazovanju. U zajedničkom saopštenju predsednika Vlade RS i rektora Univerziteta u Beogradu navedeno je da je postignut dogovor „obezbeđivanja finansijskih uslova za funkcionisanje i ostvarivanje preduslova za realizaciju redovnih aktivnosti visokoškolskih ustanova”, kao i „aktivnosti neophodne za organizaciju prijemnog ispita za upis nove generacije bruceša”, koji je planiran za poslednju nedelju jula (Slobodna Evropa 2025). Odluku o budžetskim kvotama za akademsku 2025/26. godinu Vlada je donela 2. jula 2025. godine, dok je sporna Uredba i dalje na snazi, uprkos navodnoj najavi predsednika Vlade da će biti ukinuta kada se normalizuje funkcionisanje fakulteta i nadoknadi nastava (N1 2025).

Organizatori blokade raskrsnice doneli su odluku da 26. juna 2025. godine prekinu blokadu, uz adekvatno obaveštavanje nadležnih organa Ministarstva unutrašnjih poslova i šire javnosti (Slobodna Evropa 2025). Takva odluka je doneta iako nisu bili ispunjeni svi zahtevi pobunjenih i slobodnih univerziteta. Naime, organizatori su uzeli u obzir bezbednosne rizike koje je nosio veliki studentski protest najavljen za 28. jun 2025, specifičan strateški položaj protestnog skupa „Fakulteti na raskrsnici”, kao i objektivnu nemogućnost da obezbede dovoljan broj redara koji bi osigurali bezbednost više od sto hiljada očekivanih učesnika „Vidovdanskog protesta”.

Kada se na ovaj konkretan skup primene teorijski uvidi o značaju autonomije univerziteta, karakteristikama građanske neposlušnosti i ustavnom pravu na slobodu mirnog okupljanja, moguće je zaključiti sledeće:

1. Odluke Vlade Republike Srbije koje su isprovocirale reakciju akademske zajednice nedvosmisleno predstavljaju napad na autonomiju univerziteta, shvaćenu na način na koji je definišu UNESCO i Magna Charta Universitatum, kao pravo nastavnog osoblja na slobodu poučavanja,

istraživanja i diskusije, slobodu izražavanja mišljenja o sistemu u kome rade, slobodnih od cenzure. Autonomija univerziteta je ustavom zaštićena kategorija, ali je pod snažnim pritiskom, te je neophodno angažovanje akademske zajednice i čitavog društva da bi se sprečili scenariji viđeni u Mađarskoj i Turskoj.

2. Građanska neposlušnost moguća je jedino u kontekstu demokratske ustavne države. Organizatori „Fakulteta na raskrsnici” su izrazili veru u postojanje minimalne demokratske kulture i tražili odgovarajuću reakciju nadležnih institucija. Uredba o normativima i standardima je eklatantan primer neustavnosti i nezakonitosti, kako u procesnom, tako i u sadržinskom smislu, ali Ustavni sud i dalje odbija da je meritorno razmotri i oceni. Odlaganje raspisivanja budžetskih kvota za upis nove generacije studenata predstavljalo je sredstvo pritiska na uprave univerziteta da prestanu sa pružanjem podrške svojim studentima u blokadi. Na ovom mestu nećemo otvarati pitanje legitimnosti zahteva studenata u blokadi, ali вреди istaći da su i predstavnici izvršne vlasti prihvatili osnovanost tih zahteva, sa tom razlikom što je njihov stav bio da su sve studentske zahteve i ispunili (Radio televizija Srbije 2025). Pokušaji umanjivanja autonomije univerziteta su se nastavili, samo u novim oblicima, kao što su pokušaj formiranja Fakulteta za srpske studije u okviru Univerziteta u Nišu i uvođenje univerziteta u finansijski sistem SPIRI (Radovanović 2026).
3. Motivi građanske neposlušnosti ne smeju biti privatni, niti ideološke prirode. Navedeni zahtevi inicijative „Fakulteti na raskrsnici” nisu bili te vrste. Odnosili su se na status svih univerziteta, a svih državnih naročito, s obzirom na to da država nema uticaj na kvote privatnih univerziteta. Zahtevi su bili zasnovani isključivo na ustavu, zakonu i dobrim međunarodnim standardima izraženim u ratifikovanim međunarodnim ugovorima i mekom pravu u oblasti autonomije univerziteta i akademskih sloboda.
4. Metodi organizatora i učesnika blokade bili su striktno nenasilni. To ne znači da nije došlo do svesnog kršenja Zakona o javnom okupljanju. Naime, prema čl. 7 ovog zakona „javna okupljanja mogu se održavati, po pravilu, u vremenu između 6 i 24 časa”. To znači da nije predviđeno da se može dobiti dozvola da se neki javni prostor „okupira” više dana, kao ni 24 časa u toku jednog dana. Naročito ne bi smelo da bude „u skladu sa zakonom” da se zauzme prostor između Vlade Republike Srbije, Ministarstva spoljnih poslova i Ministarstva odbrane, s obzirom na to da je u pitanju bezbednosno veoma osetljiva lokacija. Vršenje prava na slobodu mirnog okupljanja bilo je, u razumnoj meri, u skladu sa ustavom, zakonom i potvrđenim međunarodnim sporazumima. Nije bilo nereda i povreda, čak ni kada je više hiljada učesnika istovremeno prisustvovalo blokadi. Urgentna vozila su imala pravo prolaza, uz odgovarajuću redarsku službu i poštovanje prava drugih.

Iako je saobraćaj u Beogradu bio otežan, legitimnost odbrane autonomije univerziteta i akademskih sloboda čini ovaj protest opravdanim. Ovakvo tolerisanje blokade raskrsnice tokom sedamnaest dana može se objasniti isključivo političkim razlozima. Naime, službe bezbednosti su zvanično i otvoreno tolerisale skup „studenata koji žele da uče” počev od 6. marta 2025. godine, a taj skup je takođe zauzimao bezbednosno osetljivu lokaciju na prostoru između zgrade Predsedništva Republike Srbije, Doma Narodne skupštine i Skupštine grada Beograda (Danas 2025). Osim kršenja odredaba Zakona o javnom okupljanju, može se s pravom govoriti i o prekršajima koje propisuje Zakon o javnom redu i miru. Na raskrsnici su kontinuirano prikupljani dobrovoljni prilozi kojima je finansirano ozvučenje (u neskladu sa čl. 5, 6 i 18 Zakona), a u večernjim časovima je redovno organizovan muzički program (suprotno čl. 7 Zakona). Vredno je istaći da su službe vojne bezbednosti već prvog dana obavestile organizatore da će povući svoje službenike sa lokacije, dok su ostale službe („red i mir”, „jedinica za zaštitu objekata” i saobraćajna policija) kontinuirano bile na lokaciji i reagovalе po potrebi, u koordinaciji sa organizatorima skupa. Jedna od prvih konstatacija organizatora bila je da mogu biti podvrgnuti zakonskim krivičnim i prekršajnim sankcijama, i među njima je postojala potpuna spremnost i prihvatanje odgovornosti. Jedna od prvih odluka organizatora bila je konstatacija da mogu biti podvrgnuti zakonskim krivičnim i prekršajnim sankcijama i postojala je potpuna spremnost i prihvatanje.

5. „Fakulteti na raskrsnici” predstavljali su primer indirektnе građanske neposlušnosti. Predstavnici akademske zajednice su, nakon što su iscrpeli sve legalne i institucionalne mogućnosti za ispravljanje ozbiljne i očigledne nepravde u oblasti autonomije univerziteta, odlučili da nosiocima državne vlasti upute simboličku poruku nepristajanja, uz poziv na društveni dijalog o legitimnosti i zakonitosti akata državne vlasti.

Ovom diskusijom zaključujemo da je protestna blokada važne raskrsnice koju je sproveo deo akademske zajednice, okupljene oko pobunjenih i slobodnih univerziteta u Srbiji, održana tokom 17 junskih dana 2025. godine, težila legitimnom cilju odbrane autonomije univerziteta u Srbiji, oslanjanjem na ustavom garantovana ljudska prava, pre svega prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja. Delovanje protestanata bilo je zasnovano na osnovnim načelima građanske neposlušnosti, težeći pravednijem i pravičnijem postupanju državne vlasti prema akademskoj zajednici i društvu u celini.

## LITERATURA

- Aigbonoga, Stephen O., and Victor Chidi Wolemonwu. 2022. „Rawls and the Morality of Civil Disobedience.” *Humanities Bulletin* 5 (1): 50–62.
- Andrić, Vesna. 2025. „Potpisnici podrške Vučiću, glasnogovornica ‘studenata koji žele da uče’: Ko su članovi Radne grupe za izmene Zakona o visokom obrazovanju?” *Danas*, 17. maj 2025. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/potpisnici-podrske-vucicu-glasnogovornica-studenata-koji-zele-da-uce-ko-su-clanovi-radne-grupe-za-izmene-zakona-o-visokom-obrazovanju/>
- Arendt, Hannah. 1972. *Crises of the Republic: Lying in Politics, Civil Disobedience, On Violence, Thoughts on Politics and Revolution*. San Diego, New York, London: A Harvest Book, Harcourt Brace & Company.
- Ashby, Eric. 1966. *Universities: British, Indian, African. A Study in Ecology of Higher Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Babović, Marija, Marina Blagojević, Milica Bogdanović, Slobodan Cvejić, Lilijsana Čičkarić, Vladimir Ilić, Mihailo Jojić, Mladen Lazić, Bora Kuzmanović, Ljiljana Milovanović, Dragan Popadić, Miodrag Shrestha, Sreten Vujović, Vladimir Vuletić. 1997. *‘Ajmo, ‘ajde, svi u šetnju! Građanski i studentski protest 96/97*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Bergan, Sjur. 2005. „Higher Education As a ‘Public Good and Public Responsibility’: What does it mean?” In *The Public Responsibility for Higher Education and Research*, edited by Luc Weber & Sjur Bergan, 43–61. Paris: Council of Europe Publishing.
- Bežinović, Igor. 2003. „Značajke i problemi teorija građanske neposlušnosti.” *Diskrepancija* 4 (7–8): 43–52.
- Blasi, Brigide. 2024. *Horizon Europe: Protecting Academic Freedom*. Brussels: European Parliament, European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/757804/EPRS\\_STU\(2024\)757804\\_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/757804/EPRS_STU(2024)757804_EN.pdf)
- Bongaerts, Jan. 2022. „The Humboldtian Model of Higher Education and its Significance for the European University on Responsible Consumption and Production.” *Berg Huettenmaenn Monatsh* 167 (10): 500–507. Doi: 10.1007/s00501-022-01280-w
- Chenoweth, Erica. 2011. *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. New York: Columbia University Press.
- Collini, Stefan. 2012. „The ‘Idea of a University’ Today.” *History & Policy*. [https://historyandpolicy.org/policy-papers/papers/the-idea-of-a-university-today\](https://historyandpolicy.org/policy-papers/papers/the-idea-of-a-university-today/)
- Danas, 2025. „Dačić: Skup u Pionirskom parku je prijavljen, zato policija ne reaguje.” *Danas*, 8. jun. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/zasto-policija-ne-reaguje-na-blokiranje-grada-dacic-za-n1-kaze-skup-u-pionirskom-parku-prijavljen/>
- Darian-Smith, Eve. 2025. „The Global Attack on Academic Freedom: The Limits and Potentials of International Law.” *London Review of International Law* 13 (2): 135–145. Doi: 10.1093/lril/lraf012

- Delmas, Candice. 2015. „False Convictions and True Conscience.” *Oxford Journal of Legal Studies* 35 (2): 403–425.
- Dumbuya, Emmanuel. 2024. „The Erosion of Academic Autonomy through Political Interference: An Examination of University Governance.” *SSRN*, November. [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=5023905](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5023905)
- European University Association. 2025a. „How Universities Can Protect and Promote Academic Freedom: EUA Principles and Guidelines.” *EUA*, February 4. <https://www.eua.eu/publications/positions/how-universities-can-protect-and-promote-academic-freedom.html>
- European University Association. 2025b. „EUA Board Calls for a Resolution to the Challenging Situation Facing Serbian Universities.” *EUA*, July 22. <https://eua.eu/news/eua-news/eua-board-calls-for-a-resolution-to-the-challenging-situation-facing-serbian-universities.html>
- Finn, Mika. 2025. „Safeguarding Academic Freedom In a Neonationalist Political Movement.” *History & Policy*. <https://historyandpolicy.org/policy-papers/papers/safeguarding-academic-freedom-in-a-neonationalist-political-moment/>
- Fu, Hualing. 2025. „Maintaining Academic Freedom in Transitional Hong Kong: Managed Freedom in Precarious Times.” *Global Constitutionalism* 14 (1): 182–205. Doi: 10.1017/S2045381724000157
- Habermas, Jürgen. 1985. „Civil Disobedience: Litmus Test for the Democratic Constitutional State.” *Berkeley Journal of Sociology* 30: 95–116.
- Human Rights Committee. 2020. General Comment No. 37 (2020) on the Right of Peaceful Assembly (article 21) (CCPR/C/GC/37). *United Nations*. <https://digitallibrary.un.org/record/3884725?v=pdf>
- Human Rights Watch. 1999. „Deepening Authoritarianism in Serbia: The Purge of the Universities.” *Human Rights Watch* 11 (2): 3–32. <https://www.hrw.org/reports/pdfs/s/serbia/serbia99.pdf>
- Human Rights Watch. 2018. „Turkey: Government Targeting Academics: Dismissals, Prosecutions Create Campus Climate of Fear.” *Human Rights Watch*, May 14. <https://www.hrw.org/news/2018/05/14/turkey-government-targeting-academics>
- King, Martin Luther Jr. 1964. „Letter from Birmingham Jail.” In *Why We Can't Wait*, 77–100. New York: Harper & Row.
- Kinzelbach, Katrin, Staffan I. Lindberg, Lars Lott, and Angelo V. Panaro. 2025. „Academic Freedom Index – Update 2025.” *SSRN*, March 13. Doi: 10.2139/ssrn.5651510
- Lazić, Mladen. 1999. *Protest in Belgrade: Winter of Discontent*. Budapest: Central European University Press.
- Magna Charta Observatory. 2003. „A Note on University Autonomy and the New Law on Higher Education in Serbia.” *Magna Charta Observatory*, June 8. [https://www.magna-charta.org/activities-and-projects/observations/op\\_serbia.pdf](https://www.magna-charta.org/activities-and-projects/observations/op_serbia.pdf)

- Majtényi, Balazs, Andrew Ryder. 2025. „Hungarian Academia in a Deep State.” *European Review* 33 (Supplement S1): S102–S118. Doi: 10.1017/S106279872500016X
- Manojlović, Mila. 2025. „Posle 17 dana kraj blokade zgrade Vlade Srbije.” *Slobodna Evropa*, 25. jun 2025. <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-beograd-pobunje-ni-univerzitet-zahtevi-blokada/33454737.html>
- Molnar, Aleksandar. 2001. „Istorijski razvoj građanske neposlušnosti.” *Reč* 62 (8): 255–283.
- N1. 2025. „MASA poziva premijera da ukine Uredbu o uslovima rada na fakultetima.” N1. 22. decembar 2025. <https://n1info.rs/vesti/masa-poziva-premijera-da-ukine-uredbu-o-uslovima-rada-na-fakultetima/>
- NIN. 2025. „Nastavljena blokada kod Vlade Srbije: profesori i akademci poručili da ostanu do ispunjenja zahteva.” *NIN*, 10. jun. <https://www.nin.rs/politika/vesti/79942/nastavljena-blokada-kod-vlade-srbije-profesori-i-akademci-porucili-da-ostaju>
- Östling, Johan. 2018. *Humboldt and the Modern German University: An Intellectual History*. Lund: Lund University Press.
- Pavićević, Vladimir. 2009. „Građanska neposlušnost u savremenoj političkoj teoriji.” *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 3: 79–95.
- Podunavac, Milan. 1998. *Princip građanstva i poredak politike*. Beograd: Fakultet političkih nauka i Čigoja.
- Popović, Ivanka, Srđan Verbić. 2024. „Strani fakulteti u Srbiji: vlast povlači zakon posle pobune univerziteta.” *Vreme*, 21. novembar. <https://vreme.com/drustvo/strani-fakulteti-u-srbiji-vlast-povlaci-zakon-posle-pobune-univerziteta/>
- Prošić-Dvornik, Mirjana. 1998. „The Topsy Turvy Days Were There Again: Student and Civil Protest in Belgrade and Serbia, 1996/1997.” *Anthropology of East Europe Review* 16 (1): 117–132.
- Radio televizija Srbije. 2025. „Vučić za RTS: Studentski zahtevi su ispunjeni, i dalje smo spremni za razgovore sa svima.” *RTS*, 23. mart. <https://www.rts.rs/vesti/politika/5683853/vucic-za-rts-studentski-zahtevi-su-ispunjeni-i-dalje-smo-spremni-za-razgovore-sa-svima.html>
- Radovanović, Sanja. 2026. „Rektor Vladan Đokić: Ova vlast kompromituje sve ono što je civilizacijska tekovina, što budu dalje odlagali izbore podrška studentima će rasti.” *NOVA.RS*, 1. januar. <https://nova.rs/vesti/drustvo/intervju-rektor-vladan-djokic-ova-vlast-kompromituje-sve-ono-sto-je-civilizacijska-tekovina-sto-budu-dalje-odlagali-izbore-podrska-studentima-ce-rasti/>
- Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Raz, Joseph. 2009. „A Right to Dissent? I. Civil disobedience.” In *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, 262–275. Oxford: Oxford University Press.
- Slobodna Evropa. 2025. „Vlada Srbije: Ukinuta odluka o radnoj grupi za izradu Zakona o visokom obrazovanju.” *Slobodna Evropa*, 11. jun. <https://www.slobodnaevropa.org/a/vlada-srbije-radna-grupa-visoko-obrazovanje-ukinuta/33439953.html>

- Slobodna Evropa. 2024. „Studenti blokirali Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu.” *Slobodna Evropa*, 26. novembar. <https://www.slobodnaevropa.org/a/blokada-fakultet-dramskih-umetnosti-beograd/33216221.html>
- Spasić, Ivana. 2004. „Građanska neposlušnost: nasljeđe i aktuelnost.” *Filozofska istraživanja* Specijalni broj (94–95): 805–824.
- Suber, Peter. 1999. „Civil Disobedience.” In *Philosophy of Law: An Encyclopedia*, vol II, edited by Christopher B. Gray, 110–113. New York and London: Garland Pub. Co.
- Thoreau H.D. 1991. „Civil Disobedience.” In *Civil Disobedience in Focus*, edited by Hugo Adam Bedau, 28–48. London and New York: Routledge.
- UNESCO. 1997. *Recommendation Concerning the Status of Higher-education Teaching Personnel*. Paris: UNESCO. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-status-higher-education-teaching-personnel>
- Vladisavljević, Nebojša. 2014. „Competitive Authoritarianism and Popular Protest: Evidence from Serbia under Milošević.” *International Political Science Review* 37 (1): 36–50. Doi: 10.1177/0192512114535
- Whittington, K. E. 2022. „Academic Freedom and the Mission of the University.” *Houston Law Review* 59 (4): 821–841, 897–944.
- Whittington, K. E. 2025. „The Challenges Facing Academic Freedom and Free Speech.” *Catholic University Law Review* 74 (3): 449–454.

Dejan Pavlović  
Jovana Bila Dubaić

## CIVIL DISOBEDIENCE IN DEFENCE OF UNIVERSITY AUTONOMY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

### ABSTRACT

This paper takes as its focal points three interrelated concepts: civil disobedience, freedom of peaceful assembly, and university autonomy, examined in the context of the implementation of a civil protest campaign entitled “Faculties at a Crossroads.” Professors, researchers, academic staff, students, and other citizens participated for seventeen days (June 9–26, 2025) in demonstrations that underscored the significance of civic and academic engagement in defending university autonomy in Serbia. We start by analysing these three interconnected concepts, followed by application of the theoretical framework to the blockade

of the Nemanjina Street and Kneza Miloša Street intersection –the most vital traffic junction in Serbia – organized by professors from all state universities in the Republic of Serbia.

The primary objective of our research was to establish whether the organization and implementation of the demanding blockade of this vital Belgrade intersection were in accordance with the requirements of civil disobedience, the legitimate exercise of the right to freedom of peaceful assembly, and the aim of defending university autonomy.

**KEYWORDS:** civil disobedience, freedom of peaceful assembly, university autonomy, rule of law, traffic blockade